www.wordlyknowledge.uz Volume: 3, Issue: 1, 2023

KTZM QO‘LLANILADIGAN OBYEKTLARDAGI AVARIYADA KIMYOVIY HOLATNI BAHOLASH

MURADOV SIROJIDDIN
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi” kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
sirojiddinmuradov0@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada, kimyoviy holatni baholash, taxlil qilish usllari hamda sano’at obektlarida REM, (KTZM)ni aniqlash, kimyoviy holatni baholashda havoning turg’unlik darajasi belgilari haqida muallifning nazariy, ummumlashtiruvchi fikrlari keltirilgan. Maqola mehnat muhoazasi va texnika xavfsizligi yunalishlari talablari, mehnat muhofazasi va xavfsizlik mutaxassislari hamda keng izlanuvchilar uchun muljallangan.
Kalit so‘zlar va iboralar: “Kimyoviy holat, kimyoviy holatni baholash, xavfsizlik, KTZM, izotermiya, konveksiya, sanoat korxonalari, agressiv moddalar”

Kirish. Kimyoviy holat deb- dushman tomonidan kimyoviy qurollar ishlatilganda, yoki kimyoviy obyektlarda halokat yuz berganda atrof-muhitga kuchli ta’sir etuvchi zaharli moddalar (KTZM) tarqalganligi natijasida hosil bo‘lgan sharoitga aytiladi.
Kimyoviy holatni baholash deganda – kuchli ta’sir etuvchi zaharli moddalarni odamlarga, hayvonlarga, suv va boshqa obyektlarga ta’sir etish darajasini aniqlash hamda kimyoviy hujum yoki ishlab chiqarish tarmoqlaridagi falokat oqibatlarini tugatish uchun eng maqbul uslubni tanlash tushuniladi.
Tadqiqot metodlari. Tadqiqot jarayonida ilmiy va o‘quv-uslubiy adabiyotlar tahlili, pedagogik-tarixiy kuzatuv, umumlashtirish, metodlaridan foydalanildi.
Tadqiqot natijalari va muhokamalar. KTZM ishlatiladigan obyektlardagi avariyada kimyoviy holatni baholash, fuqarolarni zaharlanish o’choqlarida bo’lishlari mumkin bo’lgan holda, ularni himoyalanishini tashkil etish maqsadida o’tkaziladi.

Kimyoviy holatni baxolashda bashorat usuli bo‘yicha zaxarlangan xavoning tarqalishi uchun qulay b‘lgan sharoitda (inversiya, shamol tezligi 1m|s. da) ob’ektdagi barcha KTZM zaxiralarining tashqariga chiqib ketishi (tukilish) okibatlarini o‘rganish orkali aniqlanadi.
KTZM saqlanadigan zaxirasining falokatini baxolash, xaqiqatda sodir bo‘lgan vaziyatda utkaziladi. Bunda zaxarli moddalarning aniq miqdori va ob xavo sharoitlari xisobga olinadi.

SHunga xam axamiyat berish lozimki, qaynash xarorati 20°S dan past bo‘lgan zaxarli moddalarni (masalan, fozgen, vodorod ftorid va shunga uxshashlar) to‘kilishi bilan juda oz vaqt mobaynida bug‘lanib ketadi va bug‘langan zaxarli modda miqdori, uning tukilgan suyuk miqdoriga teng b‘ladi. Agar qaynash harorati 20°S dan yuqori bo‘lgan (uglerod (IV) sulfid, sinil kislotasi va boshqalar) va qaynamaydigan zaxarli suyukliklar (ammiak, xlor, oleum va xokazolar) usha ob’ekt hududi bo‘ylab tarqaladi va xavoning yer ustki qatlamini zaharlaydi.
KTZM bo‘lgan joylardagi kimyoviy xolatni baxolashda, kimyoviy zaxarlangan hudud o‘lchamini, kimyoviy shikastlanish uchog‘ini, zaxarli havoning hududga yetib kelish va shikastlash vaqtini xamda kimyoviy shikastlanish uchoqlarida fuqarolarni talafotlanish extimollari ko‘zda tutiladi.

Shunga ham ahamiyat berish lozimki, qaynash harorati 20° S dan past bo’lgan zaharli moddalarni (masalan, fozgen, vodorod ftorid va shunga o’xshashlar) to’kilishi bilan juda oz vaqt mobaynida bug’lanib ketadi va bug’langan zaharli modda miqdori, uning to’kilgan suyuq miqdoriga teng bo’ladi. Agar qaynash harorati 20° S dan yuqori bo’lgan (uglyerod (IV) sul’fid, sinil kislotasi va boshqalar) va qaynamaydigan zaharli suyuqliklar (ammiak, xlor, oleum va h.k.) o’sha obyekt hududi bo’ylab tarqaladi va havoning yer ustki qatlamini zaharlaydi.

www.wordlyknowledge.uz Volume: 3, Issue: 1, 2023

KTZM bo'lgan joylardagi kimyoviy holatni baholashda, kimyoviy zaharlangan hududni o'lchami, kimyoviy shikastlanish o'chog'i, zaharli havoni hududga etib kelish vaqti, shikastlash vaqti hamda kimyoviy shikastlanish o'choqlarida fuqarolarni talofatlanish ehtimollari ko'zda tutiladi.

Ochiq joyda KTZM bilan zaharlangan havoning tarqalish chuqurligi (KTZM idishi himoyalanmagan, Shamol tezligi 1m/s, izotermiya)*

1-jadval

KTZM nomi	Idishdagi KTZM miqdori (obyektda), (Tona)					
	5	10	25	50	75	100
Xlor, fozgen	4,6	7	11,5	16	19	21
Ammiak	0,7	0,9	1,3	1,9	2,4	3
Oltingugurt (II) oksid	0,8	0,9	1,4	2	2,5	3,5
Vodorod sulfid	1,1	1,5	2,5	4	5	8,8

* Izoh: inversiyada havo qatlamining tarqalish chuqurligi taxminan 5 barobar katta, konveksiyada esa izotermiyaga nisbatan 5 marta kichik bo'ladi.

Havoning vertikal turg'unlik darajasini shamol tezligiga bog'liqligi (holatlar uchun to'g'rilovchi koeffitsient).

2-jadval

Havoning vertikal turg'unlik darajasi	Shamol tezligi, m/s					
	1	2	3	4	5	6
Inversiya	1	0,6	0,45	0,38	-	-
Izotermiya	1	0,71	0,55	0,5	0,45	0,41
Konveksiya	1	0,7	0,62	0,55	-	-

Ba'zi KTZM larning parchalanish vaqti (Shamol tezligi – 1m/s)*

3-jadval

KTZM nomi	Saqlanish turi	
	Himoyalanmagan	Himoyalangan
Xlor	1,3	22
Fozgen	1,4	23
Ammiak	1,2	20
Oltingugurt (IV) oksid	1,3	20
Vodorod sulfid	1	19

*Izoh. SHamol tezligi 1 m/s.dan yuqori bo'lganda quyidagi to'g'rilovchi koeffitsientlardan foydalaniladi:

4-jadval

Shamol tezligi m/s	1	2	3	4	5	6
To'g'rilovchi koeffitsient	1	0,7	0,55	0,43	0,37	0,32

Ilova : Shamol tezligi 1m/s dan yuqori bo'lganda quyidagi to'g'rilovchi koeffitsientlar olinadi:

KTZM ta'siridagi shikastlanish chog'ida fuqarolarning talofotlanish soni, foiz * Odamlarning joylashgan sharoiti fuqarolarning gazniqob bilan ta'minlanganligi, foiz

5-jadval

Odamlarning	Fuqarolarning gazniqob bilan ta'minlanganligi, foiz

www.wordlyknowledge.uz Volume: 3, Issue: 1, 2023

joylashgan Sharoiti									
	0	20	30	40	50	60	70	80	90
Ochiq joyda	90-100	75	65	58	50	40	35	25	18
InShootlarda, oddiy boshpanada	50	40	35	30	27	22	18	14	9

*Izoh: shikastlanish chog'ida odamlarning taxminiy talafotlanish darajasi (foiz): yengil darajada shikastlanish-25; O'rtacha va og'ir darajada-40; O'lim bilan yakunlanadigan holatda-35.

6-jadval

Shamol tezligi	Inversiya		Izotermiya		Konveksiya	
	R<10km	R>10km	R<10km	R>10km	R<10km	R>10km
1m/s	2	2.2	1.5	2	1.5	1.8
2m/s	4	4.7	3	4	3	3.5
3m/s	6	7	4.5	6	4.5	5
4m/s	-	-	6	8	-	-
5m/s	-	-	7.5	10	-	-
6m/s	-	-	9	12	-	-

Ilova : Zaxarli xavoning urtacha tezligi.

Xulosa. Kuchli ta'sir etuvchi zaharli moddalar bilan ishlaydigan sanoat tarmoqlarida nafaqat avariya oqibatidan fuqarolarga qavf-xatar keltirishi mumkin, balki shu tarmoqlardan chiqindi maqsulotlar xam (atmosferaga yoki suv qavzalariga chiqarib yuborilishi) atrof muqitni va tabiatni ifloslantirishi oqibatida insonlar qayotiga jiddiy xavf soladi. Bu borada ayniqsa, metallurgiya, kimyo, biotexnologiya, rezina-texnika, neftni qayta ishlovchi va boshqa sanoat tarmoqlarining salbiy ta'siri juda kattadir. Respublikamizdagi ayrim sanoati rivojlangan ayrim shaharlarda, jumladan, Samarqand, Farqona, Andijon, Qo'qon, Angren, Olmaliq, Chirchiq, Navoiy va boshqa shaxarlarda havoning ifloslanish darajasi me'yoridan 1,5-2 marta xatto ayrim joylarda 3-6 marta ortiq.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 15.10.2021 yildagi 647-son. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ZAHARLI KIMYOVIY VA BOSHQA TOKSIK MODDALAR KO'MILGAN HAMDA SAQLANAYOTGAN MAXSUS OBYEKTLAR FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISH CHORA-TADBIRLARI TO'G'RISIDA.
2. Nig'matov, M.Tojiev "Favqulodda vaziyatlar va foqaro muhofazasi" Toshkent-2011.
3. Мурадов С. ПРОБЛЕМЫ ТУШЕНИЯ ПОЖАРОВ КЛАССА Е ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ ПОЖАРНОЙ ОХРАНЫ В МИРЕ //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 5.
4. O'G'LI M. S. H. ANALYSIS OF "MEASURES TO ENSURE OCCUPATIONAL SAFETY IN THE FIELD OF CARGO TRANSPORTATION AND LOADING." //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 9.
5. ЎҒЛИ Р. Х. Ф., СИРОЖИДДИН М. ИЗУЧЕНИЯ УСЛОВИЯ ТРУДА В КОМПАНИИ ЕВРОПЫ. МУРАДОВ СИРОЖИДДИН //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 10.

www.wordlyknowledge.uz Volume: 3, Issue: 1, 2023

6. O‘G E. L. A. A. et al. PHYSIOLOGICAL AND HYGIENE BASIS OF HUMAN LABOR ACTIVITY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 11.
7. Husan o‘g‘li M. S., Shavkat o‘g‘li E. D. INNOVATIVE SOLUTIONS TO PROTEC T WORKERS FROM DANGEROUS GAS AND TOXIC SUBSTANCES IN HAZARDOUS INDUSTRY ENTERPRISES.
8. Husan o‘g‘li M. S., Utkir o‘g‘li Z. U. PRINCIPLES OF PASSING AND DOCUMENTING INSTRUCTIONS ON SAFETY TECHNIQUES.
9. Rayimkulov A., Murodov S. Some Issues of Safety in the Use of Tower Cranes Used in Construction Projects //JournalNX. – C. 301-308.
10. Sultonova D. N., qizi Siddiqova M. A. COLOR SCHEME IN THE FORMATION OF THE ARTISTIC ENVIRONMENT OF THE INTERIOR OF MODERN EDUCATIONAL CENTERS //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 109-115.